Lětopis
Themenband 2026/27

Zeitschrift für Sorabistik und vergleichende Minderheitenforschung
Časopis za sorabistiku a přirunowace mjeńšinowe slědźenje
Casopis za sorabistiku a pśirownujuce mjeńšynowe slěźenje
Journal for Sorbian and Comparative Minority Studies

Herausgeber | Editors: Willi W. Barthold, Friedrich Pollack

Wie lange noch? Wie viele noch? Wie weiter? – (Nicht-)Zukünfte der Sorben und der Lausitz in Vergangenheit und Gegenwart

For How Much Longer? How Many Are Left? What Next? – (Non-)Futures of the Sorbs and Lusatia, Past and Present

Cordula Ratajczakowa, Nicole Dołowy

Diskurse der Sorben über die Zukunft der obersorbischen Sprache

Auf der Grundlage soziolinguistischer Studien über die Erhaltung und Revitalisierung bedrohter Sprachen stellen wir Narrative über die Zukunft des Sorbischen vor. Vier hauptsächliche Diskurse sind zu erkennen: 1. Das Sorbische hat keine Zukunft, 2. der traditionelle Diskurs: Familie und katholische Kirche sind die Grundlage für die Zukunft des Sorbischen, 3. Neue Sprecher sind für die Zukunft wichtig, 4. der Heritage-Diskurs über Spracherbe und Kultur. Diese Diskurstypen sind einerseits für bestimmte gesellschaftliche Gruppen charakteristisch, andererseits sind sie untereinander verbunden. Wir erörtern, welche Beziehung zwischen den vorherrschenden Diskursen über die Zukunft des Sorbischen und den Bemühungen um die Revitalisierung des Obersorbischen besteht.

Schlüsselwörter: Revitalisierung des Obersorbischen, Diskursanalyse von Interviews, traditionelle Sprecher, Neue Sprecher, heritage language, Zukunft des Sorbischen

Discourses of Lusatians on the Future of Upper Sorbian

Based on sociolinguistic research on the maintenance and revitalization of endangered languages, this article presents narratives about the future of the Sorbian language. We identifiy four main discourses: (1) Sorbian has no future; (2) the traditional discourse, according to which the family and the Catholic Church constitute the foundation of the future of Sorbian; (3) new speakers are important for the future of the language; and (4) the heritage discourse concerning inherited language and culture. These discourses are characteristic of specific social groups, while at the same time being interconnected. We discuss the relationship between the dominant discourses on the future of Sorbian and efforts aimed at the revitalization of Upper Sorbian.

Keywords: Upper Sorbian revitalization, discourse analysis of interviews, traditional speakers, new speakers, heritage language, future of the Sorbian language

Serbski Sorbisches institut Institut

DOI
https://doi.org/10.59195/lp.2026-837

eingereicht am: 06.11.2025 | begutachtet am: 26.08.2026 | veröffentlicht am: 25.11.2026

Cordula Ratajczakowa, Nicole Dołowy

Diskursy Łužičanow wo přichodźe hornjoserbšćiny

1. Zawod

Dlěje hač 50 lět so sociolinguistiske studije z prašenjom zachowanja rěče a rewitalizacije zaběraja. Twjerdźenje, zo je rěčna mnohotnosć přez spěšnu rěčnu změnu w 20. lětstotku wohrožena, je rěčnych aktiwistow kaž tež wědomostnikow pohnuło, wo tym rozmyslować, hač a kak móhł so tutón proces zadźeržeć a wobroćić. Wuchadźejo z Joshuwy A. FISHMANoweho (1991) pućrubarskeho koncepta wobroćenja rěčneje změny („reversing language shift“) su mnohe zhromadźenstwa swój wosud do rukow wzali a naprawy za škit swojich rěčow přewjedli. Wšelake studije pokazuja wuskutki tajkich naprawow a jich hranicy (FISHMAN 2001; HINTON/HALE 2001; OLKO/SALLABANK 2021). Studije wo zwrěšćenych naprawach rěčneje rewitalizacije su tež na to skedźbnili, zo njeeksistuje žadyn model rěčneje rewitalizacije, kotryž so za wšitke zhromadźenstwa hodźi, a zo je trjeba „a clear articulation of what community members want to do with their language, along with an honest assessment of the attitudes, beliefs, and other obstacles that may prevent them from achieving their goals“ (DAUENHAUER/DAUENHAUER 1998: 62–63). Tajke „spočatne ideologiske wujasnjenje“ rewitalizaciskich naprawow, kotrež wobkedźbuja wočakowanja, rěčne nazhonjenja, přeswědčenja a trawmy ludźi, zmóžni, naprawy potrjebje přimjerić a dźeń a wjace akterow za rěčnu rewitalizaciju zdobyć (KROSKRITY 2009).

Rewitalizacija kaž tež zachowanje rěče stej na přichod wusměrjenej procesaj. Předstawy wo přichodźe rěče hraja ważnu rólu, hdyž so přisłušnicy rěčneje mjeńšiny za swoju rěč rozsudźeja, ju nałožuja, dźěćom dale dawaja abo ju tež wuknu. Štóž do přichoda rěče njewěri, jej tež žadyn njeda. W mnohich interviewach, kotrež smój minjene lěta we wobłuku sociolinguistiskich slědźenjow w Hornjej Łužicy natočiłoj, zwuraznichu ludźo tež swoje mysle wo přichodźe serbšćiny. Za předležacy artikl smój tute interviewy z ludźimi wšelakoreho lokalneho pochada a rěčneho pozadka kaž tež wšelakeje staroby znowa přepytowałoj, a to hladajo na diskursy wo přichodźe serbšćiny a z nimi zwisowacymi nazhonjenjemi, nastajenjemi a přeswědčenjemi (wjace k metodologiji w slědowacym kapitlu). Štyri hłowne diskursy smój zwěsćiłoj: Sprěnja diskurs, zo nima serbšćina přichod, zdruha tradicionelny diskurs, w kotrymž stej swójba a katolska cyrkej baza za přichod serbšćiny, střeća diskurs wo ważnej róli noworěčnikow za přichod ze subdiskursomaj „škitne pasmo“ a rewitalizacija a zeštwórta heritage-diskurs wo zdźědźenej rěči a kulturje. Z dohladom do naprašowanja wo přichodźe serbšćiny zahajimoj analyzu, we faciće zjimamy wuslědki hladajo na rewitalizaciski potencial.

2. Metodologija slědźenja

W předležacym artiklu analyzowane daty pochadźeja z tšoch slědźerskich projektow, za kotrež smój intensiwne interviewy natočiłoj. Prěni projekt z titulom „Rěčny kontakt a kulturny konflikt. Přiswojenje rěče a stworjenje kulturneje identity – na přikładźe šulerjow Serbskeho gymnazija w Budyšinje (Hornja Łužica)“ přewjedźe so wot 2017 do 2020. Projekt wopřiješe antropologiske přepytowanja na zakładźe wobdźělneho wobkedźbowanja rěčnych praktikow šulerjow w šuli a při někotrych zwonkašulskich aktiwi-

DOI: https://doi.org/10.59195/lp.2026-837

tach kaž też 19 intensiwnych interviewow ze šulerjemi 11. lětnika a tři skupinske fokusowe diskusije ze šulerjemi a šulerkami 11. a 10. lětnika. Młodźi ludźo móžachu mjez hornjoserbšćinu abo němčinu jako interviewowu rěč wolić (DOŁOWY-RYBIŃSKA 2023).

We wobłuku wot Smithsonian Center for Folklife and Cultural Heritage spěchowaneho a w Serbskim instituće zaměstnjeneho projekta SMiLE (Sustaining Minoritized Languages in Europe) smój 2018/19 sociolinguistiske slědźenja w Hornjej a Delnjej Łužicy přewjedłoj (DOŁOWY-RYBIŃSKA/RATAJCZAK 2024). Za předležacy artikl wužiwamoj daty z jědnaće intensiwnych połstrukturowanych interviewow, kotrež přewjedźechmoj w Hornjej Łužicy z dohromady 13 wosobami wšelakeho typa (nastupajo starobu, splah, znajomosće serbšćiny a wašnje přiswojenja rěče). Interviewy přewjedźechu so w hornjoserbšćinje. Mikrosociolinguistiske participatiwne wobkedźbowanja rěčnych praktikow naprašowanych wudospołnjachu interviewy.

Třeća datowa sadźba pochadźa z aktualneho projekta ZARI – Syć za serbsku rěč a regionalnu identitu, zaměstnjeneho w Domowinje. We wobłuku tutoho projekta je so 2023/24 w cyłku 30 rěčnych biografijow natočiło (hłownje w němskej, někotre też w hornjoserbskej rěči), a to z ludźimi rozdźělneje staroby a rozdźělneho splaha, bydlacymi w pjeć regionach historiskeje protestantiskeje Hornjeje Łužicy. Su to kónčiny z wysokej rěčnej asimilaciju, kotrež projekt ZARI zastara (RATAJCZAKOWA/DOŁOWY-RYBIŃSKA 2025).

Wšitke we wobłuku mjenowanych tŕoch projektow přewjedźene interviewy su so transkribowali a z programom MAXQDA analyzowali. Koděrowanski proces kombinowaše induktiwne a deduktiwne přistupy (FEREDAY/MUIR-COCHRANE 2006) a koncentrowaše so na kody, poćahowace so na diskursy wo přichodźe serbskeje rěče. Přewjedźechmoj na tutu temu wusměrjenu diskursowu analyzu.

Do naju analyzy zapřijamoj tohorunja daty z dalšeho projekta, kotrychž wuslědki dotal wozjewjene njejsu. Jedna so wo naprašowanja, kotrež su so we wobłuku projekta ZARI 2024/25 w serbskim sydlenskim rumje Hornjeje Łužicy přewjedli. Hłowna tema bě zajim za serbšćinu. Naprašnik zapřija pak też prašeni, wěnowacej so předstawje wo přichodźe serbskeje rěče.

3. Dohlad do naprašowanja 2024/25

Hačrunjež njejsu daty z naprašowanja ZARI 2024/25 reprezentatiwne, skića zajimawy dohlad do myslow wo přichodźe serbšćiny. Dohromady je so 347 ludźi na naprašowanju, kotrež smy analognje a digitalnje přewjedli, wobdźěliło. 157 wosobow je naprašnik na papjerje wupjelniło, 190 je to online sčiniło. Z 49 procentami je trošku wjace žonow wotmołwiło hač mužow (43 procentow), 8 procentow njeje swój splah podało. Podźěl młodych wobdźělnikow (młodši hač 29 lět) wučinješe 14 procentow, podźěl srjedźneje (30 do 49 lět) a staršeje staroby (50 a starši) wučinješe kóždy raz 43 procentow. Naprašniki smy dóstali ze wšelakorych kónčin, a to z Wojerec (23 procentow), ze Slepoho/Wochoz (12 procentow), z Delnjeho Wujězda (18 procentow), z Budyskeje wokoliny (20 procentow), z Budyšina (7 procentow), z jadroweje kónčiny (5 procentow) a z druhich kónčin Hornjeje Łužicy (7 procentow). Dalše 7 procentow njeje wotpowědnu informaciju podało. Prěni diagram předstaji rěčne kmanosće wobdźělnicow a wobdźělnikow naprašowanja.

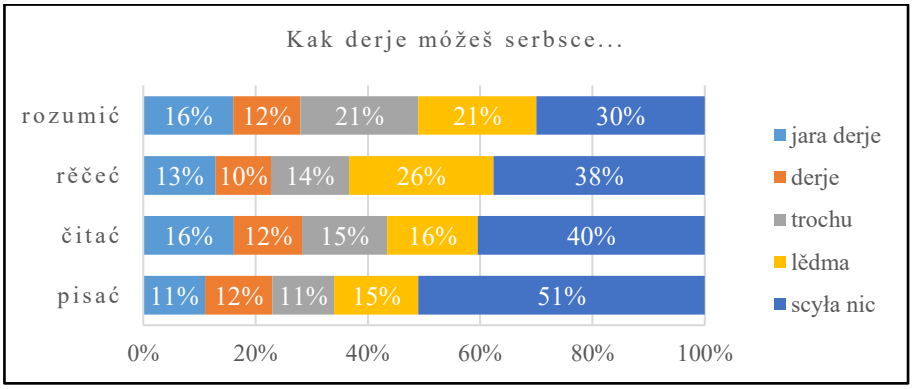

Diagram 1: Serbskorěčne kmanosće wobdźělnikow na internym naprašowanju (n = 341–322)

Přeńdźemoj nětko k analyzy datow. Smy wobdźělnicy a wobdźělnikow wo wotmołwu na slědowacej prašeni prosyli: „1) Kelko rěčnicow a rěčnikow měło po Wašim přeću za 30 lět być? Ličba serbsce rěčacych měła ...“. „2) Što sej mysliće, kak woprawdźe budźe? Ličba serbsce rěčacych budźe ...“. Druhi diagram předstaji rozdźěl mjez přećom (prašenje 1) a realitu (prašenje 2).

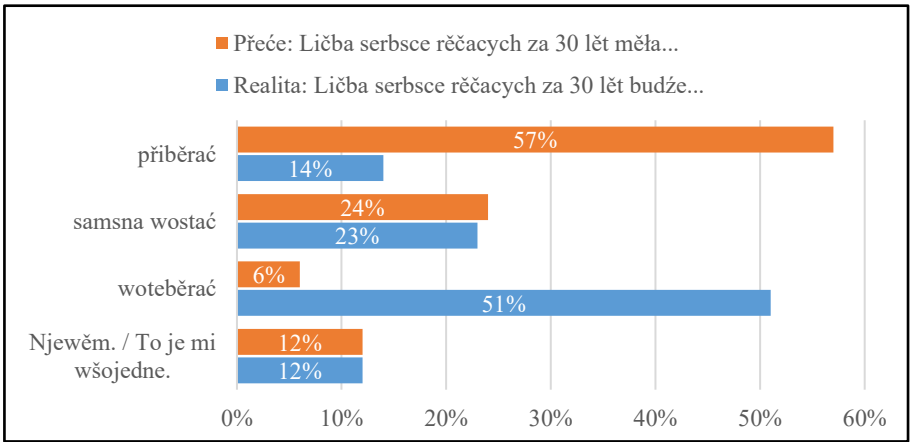

Diagram 2: Serbsce rěčacy za 30 lět – přeće a realita (n = 328)

Při prěnim pohladnjenju napadnje, zo so poměr mjez přećom a realitu zwjertnje. 57 procentow naprašowanych sej přeje, zo přiběra w běhu 30 lět ličba serbsce rěčacych, 51 procentow sej pak mysli, zo woteběra. Měnjenje, zo wostanje wšitko kaž je, je z někak 24 resp. 23 procentami nimale na samsnym niwowje. Hačrunjež je subjektiwna solidarita ze serbskej rěču wulka – jenož šěsć procentow naprašowanych chce, zo woteběra ličba serbsce rěčacych –, njewidźi połojca objektiwnu šansu za přiběranje ličby serbsce rěčacych. Móhli tole pak tež hinak interpretować: 14 procentow ludźi sej mysli, zo ličba serbsce rěčacych přiběra a 23 procentow ludźi z toho wuchadźa, zo wostanje wšitko kaž je. To rěka, zo dohromady třećina naprašowanych (37 procentow) optimistisce do přichoda hlada. Wěsta tendenca so tu nastupajo starobu pokazuje: Podźěl pesimistiskich w młodej generaciji je z 62 procentami wjetši hač w staršej generaciji z 43 procentami. Hač to na

tym zaleži, zo z wyšej starobu a wjace nazhonjenjemi też dowěra do reziliency serbšćiny stupa abo zo młodźina w swojim žiwjenju serbšćinu dźeń a mjenje widźi a słyši, njehodźi so z toho konkludować.

Chcemy sej prašenje za přichodom serbšćiny nadrobnišo wobhladać, a to hladajo na rěčne kmanosće naprašowanych (diagram 3).

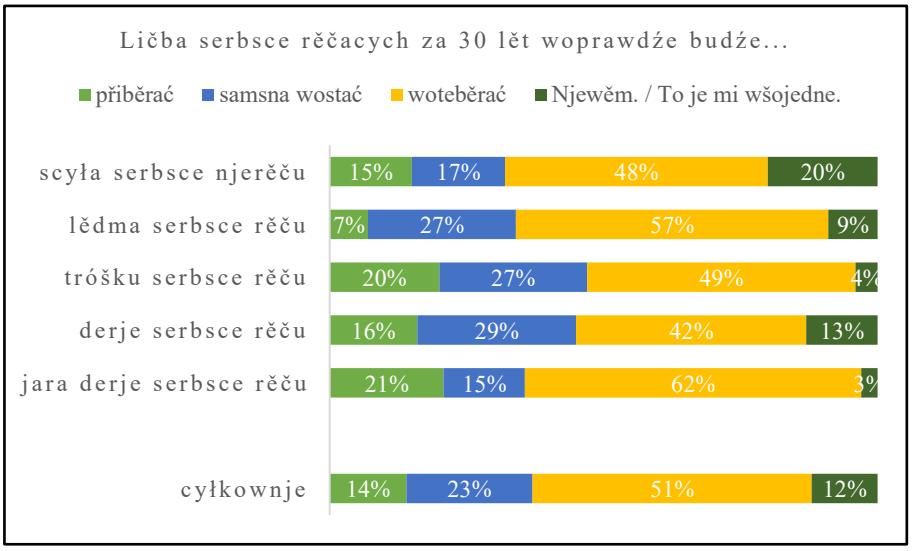

Diagram 3: Pohódnoćenje ličby serbsce rěčacych za 30 lět pod aspektom rěčneje kmanosće naprašowanych (n = 313)

Wobdźělnicy naprašowanja su swoje serbskorěčne kmanosće podali, sahowace wot „scyła nic“, „lědma“, „trošku“, „derje“ do „jara derje“. Poprawom wočakuješ, zo přiběra ze stupacymi rěčnymi kmanosćemi też nadźija do přichoda rěče. Tajki zwisk pak po naju analyzy njeeksistuje. Rěčne kompetency njehraja jasnu rólu při posudźowanju wuhladow za serbšćinu. Wobraz je skerje zamylacy: 21 procentow wobdźělnikow z jara dobrymi rěčnymi kmanosćemi hlada optimistisce do přichoda, zdobom pak je podźěl tych, kotřiž najbóle pesimistisce do přichoda hladaja, tule z 62 procentami najwjetši. Podźěl tych bjez rěčnych kompetencow wučinja jenož 48 procentow. Ambiwalenca serbsce rěčacych je hladajo na šansu, kotruž woni serbšćinje za přichod dadźa, wulka.

Dalši zajimawy aspekt wotmołwow nastupajo realistiske posudźowanje zwisuje z regionami (diagram 4). Nochcemoj tu diagram 4 nadrobnje analyzować, ale so na daty fokusěrować, kotrež su relewantne za sćěhowacu analyzu diskursow w naju interviewach. Zo je podźěl tych, kiž ma přiběranje ličby serbsce rěčacych w přichodźe za realistisku, w jadrowym regionje, hdźež so wšědnje přewažnje serbuje, z 38 procentami najwjetši, njepřekwapi. Ale zo je jich podźěl w Slepjansko-Wochožanskej kónčinje z jenož dwěmaj procentomaj najmjeńši, tola napadnje. A to wosebje přirunujo z druhimi kónčinami, w kotrychž serbskorěčna infrastruktura njeje dawno tak dobra. W Slepjanskej kónčinje maš Witaj-pěstowarnju, serbsku šulu, prawidłowne serbske kemše a Serbski kulturny centrum – zo bychmy jenož někotre institucije mjenowali. Ale tohodla su ludźo tu najbóle pesimistiscy nastupajo přichod serbšćiny: 67 procentow sej mysli, zo ličba serbsce rěčacych přichodnje woteběra, to je najwjetši podźěl wšěch regionow. W Delnjowujězdźanskim

regionje nimaja kubłanišća ze serbskorěčnym poskitkom, přiwšěm móže sej tu 13 procentow naprašowanych – potajkim šěsć króć telko kaž w Slepjanskej kónčinje – předstajić, zo dźeń a wjace ludźi serbsce rěči. Direktny zwisk mjez serbskej infrastrukturu a nastajenjom ludźi w zmysle „čim wjace je, ćim bóle do přichoda serbšćiny wěrja“, wočiwidnje njeeksistuje. Z možnymi přičinami tohole trošku překwapjaceho wuslědka so hišće w kwalitatiwnej diskursowej analyzy zaběramoj.

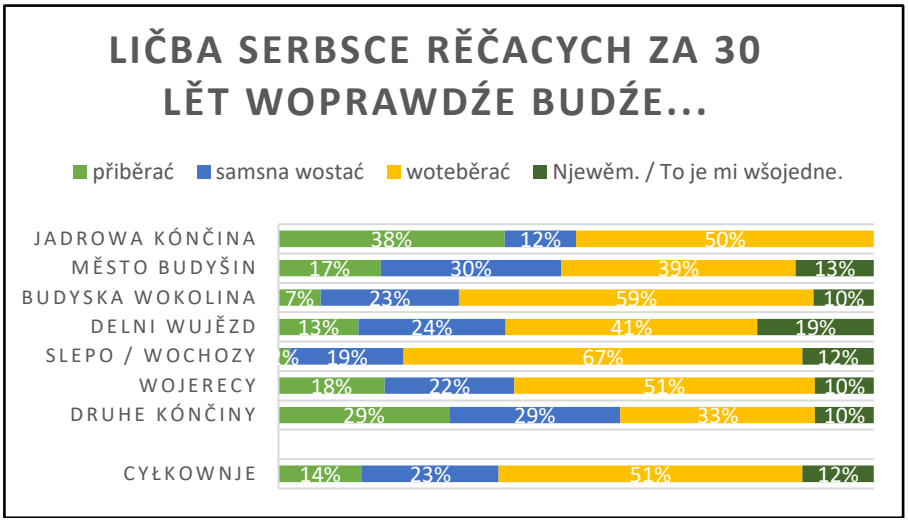

Diagram 4: Pohódnoćenje ličby serbsce rěčacych za 30 lět pod aspektom kónčiny, w kotrejž naprašowany bydli (n = 313)

4. Diskursy

4.1 Serbšćina nima přichod

W statistice naprašowanja 2024/25 (hlej wotrězk 3) so jewjacy napřećiwk mjez přećom a realitu, mjez subjektiwnje pozitiwnym nastajenjom k serbšćinje a negatiwnym posudźowanjom realneje šansy za nju, smój tež w rozmołwach we wšitkich našich projektach zwěsćiłoj. Tak wotmołwi 61-lětna žona z Bukečanskeje kónčiny na prašenje, hač so tam jónu zaso serbsce rěčeć budźe: „Es wäre zwar schön, aber ich glaube nicht dran.“ (r4f61)

Sebje samu widźi jako Serbowku, hačrunjež rěč njewobknježi, ale znowa wuknje. Jeje staršej staj z dźěćimi serbowałoj, doniž jimaj lěkarjo njedoporučachu, jenož němcować. Pozadk bě, zo bě jedne dźěćo zbrašene a medicinarjo běchu měnjenja, zo dwě rěči dźěćo přežadatej. Nimo toho je ze sociolinguistiskich slědźenjow znate, zo awtority – statni zastojnicy, wučerjo, lěkarjo, fararjo atd. – w mjeńšinowym kontekśe k tomu chileja, rěč wjetšiny spěchować. We wuprajenju citowaneje žony so tež wosobinsce nazhonjena dilema wotbłyšćuje: Staršej a wona chcedźa serbować, wobstejnosće pak tomu zadźěwaja. Tež přichodny přikład zjednoći we sebi napřećiwnej napohladaj wo tym, hač budźe so w domiznje zaso wšědnje serbsce rěčeć: „Schön wäre es, aber ich kann es – also momentan kann ich es mir nicht wirklich vorstellen, dass das mal wieder so kommt.“ (r5f51)

51-lětna žona je we Wojerowskej kónčinje wotrostła, jako dźěćo serbšćinu pola prawowki słyšała, sama we wjacorych kursach serbšćinu wuknyła a tež swoju dźowku do

Witaj-pěstowarnje pósłała, zo by dwuręčnje wotrostła. Přichod, kotraž wona serbšćinje w swojim žiwjenju da, njewidźi pak w realiće swójskeje wokoliny.

Diskurs wo wotemrěwacej serbskej rěči smój – bjez wulkeho překwapjenja – husto w rěčnych biografijach zwěsćiłoj, kotrež smój w ewangelskich kónčinach serbskeho sydlenskeho ruma zběrałoj. Transmisija rěče w swójbje je so tam zwjetša hižo před někotrymi generacijemi přetorhnyła, němčina je so jako komunikaciski srědk wšědneho dnja přesadźiła a druhdy je so samo wěda wo serbskim kulturnym herbstwje z kolektiwneho pomjatka zhubiła. Jako přičiny za proces asimilacije, kotryž so wot druheje połojcy 19. lětstotka do serbskeho ewangelskeho terena zdoby, mjenuje Trudla Malinkowa wosebje „potłóčowanja w cyrkwi a šuli, němsko-nacionalny duch towaršnosće, industrializacija Łužicy a wotbagrowanje serbskich wsow, nacionalsocializm a nawal přesydlencow, kolektiwizacija ratarstwa, mobilita wobydlerstwa z připućowanjom Němcow a wotpućowanjom Serbow kaž tež přiběracy wliw němskeje rěče a kultury we wšěch žiwjenskich wobłukach“ (MALINKOWA 2024: 17; hlej tež MALINKOWA 2017a; WIRTH 2017).

Wosebite prawniske położenje Hornjeje Łužicy a přewažnje endogamne mandźelstwa tworjachu daloko do 20. lětstotka wěstu „škitansku murju“ wokoło katolskeje enklawy, w kotrejž so markěrowaše serbšćina tež jako rěč „praweje wěry“. Ewangelske wosady běchu jako dźěl němskeje cyrkwje tamnišim rěčnym ideologijam direktnje wusadźene (nastupajo rěčnu ideologiju hlej DOŁOWY-RYBIŃSKA/HORNSBY 2021). Wotpowědnje wobwliwowachu předstawy wo mjenjehódnosći serbšćiny, wotbłyšćejo poměr mocy mjez wjetšinu a mjeńšinu, rozsud serbsce rěčacych, swoju rěč dźěšću dale njedawać. Ważny aspekt rěčneje ideologije hraje při tym tež „chronotopos“, kaž je linguistiska antropologowka Kathryn A. Woolard koncept mjenowała, poćahujo so na literarneho wědomostnika Michaila Bachtina (WOOLARD 2020: 11), kotryž rěče a rěčne formy časam a městnam přirjaduja. We Łužicy steješe industrializacija Němskeje za modernu a přichod, serbšćina pak za zašłosć a zastarski wjesny swět.

Někotři z naju rozmołwnych partnerow wužiwaja podobny linearny koncept za wuwiće časa. Započejo w serbskej zašłosći je wuwiće do přichoda přez spadowacu funkciju serbšćiny postajene, linija zakónči so tuž w nulodypku: „Na ja, die Zeit is vorbei. Hm, die Zeit is vorbei. Das war noch so bis in die 50er-, 60er-Jahre war das noch, wo Sorbisch gesprochen wurde. Aber das ist dann alles – alles ausgeklungen.“ (r2m72)

Naratiw wotpowěduje nazhonjenjam tohole 72-lětneho muža z Łazowskeje kónčiny. Wón je proces přechada wot serbšćiny do němčiny na městnje a w swójbje dožiwił: Dźěd a wowka staj serbowałoj, jeho mać, kotrejž staj staršej rěč dale dawałoj, je pak wot šulskeho časa jenož hišće němsce rěčała. Serbšćina je za njeho „wuklinčała“, jeje čas je dźensa nimo. Też 61-lětny muž z Komorowa zwjazuje dóńt serbšćiny z generaciju maćernorěčnych, kotraž pomału woteńdźe:

> Ja, das, das geht so langsam den Bach runter, merke ich hier. Wenn die Älteren ausgestorben sind, dann, es wird immer weniger. [...]
> *I: [...] Und wie finden Sie das, wenn sozusagen die Sprache jetzt hier verschwindet?*
> Wie soll ich es finden. Klar ist es schade, aber stört mich auch wieder nicht. [lacht] [...] Ja, es ist der Lauf der Zeit. (r3m61)

Za njeho njeje zhubjenje serbšćiny žadyn problem. Wón to ani njewobžaruje ani to za stratu nima. Wuwiće znaje po jeho předstawje jenož jedyn směr, je pozdatnje jasne a so změnić njehodźi, a to je kónc serbšćiny. Z jeho wida njeje asimilacija w prěnim rjedźe kulturny, wot człowjeka tworjeny proces, ale přirodny – takrjec „přirodna asimilacija“,

kotraž so po biologiskim zakonju wotměwa: Kaž stari ludźo zemrěja, tak tež serbšćina wotemrěje.

Narativ „přirodneje asimilacije“ a připowědź, zo serbšćina zahinje, ma dołhu tradiciju. Bě to za nacionalistiski 19. lětstotk typiski narativ „linguistiskeho imperializma“ (PHILLIPSON/SKUTNABB-KANGAS 2013) Němcow, kotřiž so sebje samych a swoju rěč a kulturu pod darwinistiskim hesłom „survival of the fittest“ jako dobyćer w „boju přeživjenja“ widźachu. Hdyž kónc 19. lětstotka etnograf Richard Andree w tym zmysle twjerdźi, zo je „dóńt serbskeje rěče rozsudźeny“ (hlej ANDREE 1874: 191), jemu Arnošt Muka ze „Statistiku Łužiskich Serbow“ (1884–86) znapřećiwi. „Němski wid wot wonka“ (LORENZ 2019: 15) pak su sej potrjecheni Serbja zwjetša přiswojili.

Horjeka citowana 61-lětna žona z Bukečanskeje kónčiny tohorunja z perspektiwy linearneho, ke kóncej so chilaceho wuwića argumentuje. Při tym pak hišće krok dale dźe:

> Also, es wird sich irgendwann – ich denke mir in ein, zwei Generationen, erledigt haben. Zumindest hier in der Gegend. [...] Wenn die Generation meiner Mutter weg ist, dann ist niemand mehr, der fließend Sorbisch sprechen kann, sondern bloß noch wir, die so ein bisschen angelernt haben. Ich weiß nicht, wie es in den sorbischen Gegenden ist, also in den katholischen Gegenden, da wird sicherlich noch ein bisschen länger. Aber generell denke ich, dass die Sprache verschwinden wird. (r4f61)

Wona přenjese swoju z wosobinskimi nazhonjenjemi na městnje zwjazanu interpretaciju wotemrěwaceje serbšćiny na rezilientnu kónčinu, w kotrejž su sej ludźo rěč zachowali a hdźež so wšědnje serbsce rěči – „hišće“, kaž wona z logiki linearneho woteběranja doda.

Někotři z naju rozmołwnikow, w kotrychž swójbje bě so daledawanje serbšćiny hižo před generacijomaj přetorhnyło, ścelu dźensa swoje dźěćo do Witaj-pěstowarnje resp. Witaj-skupiny, zo by dwuručnje wotrostło. To tež přitrjechi za 35-lětnu mać tak mjenowaneho Witaj-dźěśća z Bukečanskeho regiona. Na prašenje, hač móže wona sej předstajić, zo so w jeje kónčinje zaso wšědnje serbsce rěči, wotmołwi:

> Das stelle ich mir sehr schwierig vor. Dafür sind es zu wenige, die das aktiv tragen. Also gerade in der jüngeren Generation sehr, sehr, sehr wenige. Ich wüsste jetzt gar nicht. Also auch niemand, der so aufgewachsen ist. Das ist ja immer –, nur, also, es muss ja von ein paar Leuten getragen werden, so was. Und da fehlt es, glaube ich, ein bisschen. Ja, es ist durchaus Interesse da, das würde ich jetzt nicht mal abstreiten, aber es – ich denke einfach die, die Relevanz, es fehlt so, um das aktiv mitzunehmen. (...) Man kommt auch ohne durch. (r4f35)

Hačrunjež inwestuje wona jako mać Witaj-dźěśća do přichoda serbšćiny, njeje cyle přeswědčena, zo ma rěč přichod. Zajim za nju drje je, relewantna pak njeje. We wěstym měrje změša so tu stary diskurs wotemrěwaceje rěče z nowym diskursom rewitalizacije.

4.2 Tradicionelny diskurs: Swójba a katolska cyrkej stej baza za přichod serbšćiny

Hačrunjež bě historisce widźane podźěl serbsce rěčacych w ewangelskej Hornjej Łužicy wo wjele wjetši, je so daledawanje rěče mjez generacijemi tuchwilu jenož hišće we wěstym wobjimje w katolskej zhromadnosći zachowało (SCHÖN/SCHOLZE 2014, 14; WALDE 2004). W katolskim regionje Hornjeje Łužicy je serbšćina swój historiski wuznam jako

„swjata“ rěč zdźeržała a fararjo skutkuja dale jako narodno-nabožni nawodźa a kubłarjo (přir. też POLLACK 2018). Woni Serbow – wosebje młodych ludźi a swójby – pozbudźuja a podpěruja, serbsce rěčeć (JAENECKE 2003; KIMURA 2016). Sylnych zwiskow mjez zhromadnym žiwjenjom a katolskimi ritualemi dla njeje serbšćina jenož rěč wšědneho dnja za wjetši dźěl zhromadźenstwa, ale też rěč tradicionelnych ludowych a cyrkwinskich nałožkow, kotrež rytmus žiwjenja w běhu lěta postajeja. Tohodla začuwaja katolscy Serbja identitu, hajenje nałožkow a nałožowanje rěče jako njedźělomnje mjez sobu zwjazane. Dokelž su protestantscy Serbja swoju rěč zhubili a dźensa jenož hišće někotre serbske tradicije pěstuja, wobhladuja katolscy Serbja sebje samych jako „woprawdźitych“ Serbow. Nimo toho poskićuja jenož šule w serbsko-katolskim regionje fachowu wučbu w serbskej rěči (PECH 1999: 113), a katolscy Serbja postajeja zjawny wobraz wo Serbach (TSCHERNOKOSHEWA 2000: 88). Jako konsekwenca je diskurs, zo stej katolska cyrkej a swójba zdónk/baza za přichod serbšćiny, w serbsko-katolskim regionje najsylniši. Diskurs wo serbskej swójbje jako wutroba serbstwa sformulowa w socialistiskich 1950tych lětach katolski měšnik Józef Nowak. W swojim artiklu „Serbska swójba – wutroba naroda“ (NOWAK 1956) wón hierarchiju wšelakich akterow za přichod serbšćiny nastaji. Wot socialistiskeho knježerstwa spěchowane serbske institucije měli so po jeho měnjenju swójbje jako hłownemu stołpej za zdźerženje rěče a identity podrjadować. Wothłós tohole diskursa, kotryž widźi swójbu a katolsku cyrkej jako bazu za přichod serbšćiny, je hač do dźensnišeho w Hornjej Łužicy słyšeć.

Zahajmoj analyzu tradicionelneho diskursa z citatom 17-lětneho serbskeho młodostneho, kiž bě w času interviewa šuler Serbskeho gymnazija. Marko pochadźa ze serbsko-rěčneje swójby a bydli w serbsko-katolskim regionje. Wón praji, zo hłownje serbsce rěči. Wón so jako wěriwy katolik prezentuje a wuzběhnje, zo stej serbskosć a serbowanje z katolskej wěru zwjazanej. Na prašenje, kajku rólu budźe serbšćina w jeho dalšim žiwjenju hrać, wón wotmołwi:

> Serbšćina budźe dale jara wulku rólu hrać dokelž ja nochcu so rěče wzdać. Chcu też, jeli raz swójbu mam, zo dźěći serbsce rěča a po možnosći zo też serbsku žonu namakam. To je też ważny dypk na kotryž kedźbuju, dokelž to zaso tamne problemy nastanu, hdyž je žona němska. To jen druhdy njemóže wobwliwować, ale zo jen na to kedźbuje abo zo je žona znajmjeńša zwólniwa, serbsku rěč přiwzać. [...] čuju so też sam za přichod serbšćiny zamołwity, zo budu so w dalšim žiwjenju přeco zaso do Serbow nawróćić, też hdyž mje studij abo tak druhdźe wjedźe, zo w swójbje a z přećelemi a też w přichodnej swójbje, jeli so jen jónu zmandźeli, serbsce rěču. To widźu jako moju zamołwitosć a też jako zamołwitosć kóždeho Serba, zo so rěč dale pěstuje. [...] Ja sej myslu zo je cyrkej naposledk jara ważny stołp serbstwa. Sym też toho měnjenja, zo budźe cyrkej serbsku rěč zaručić. Witaj a tak su też jara ważne, zo so tu mjez sobu serbsce rěči, ale wosebje zhromadnosć w serbskich kemšach we wosadźe je też hišće jara wulki stołp. (Marko, 17-lětny hólc)

Na spočatku swojeho narativa nalistuje Marko wěcy, kotrež su trěbne za zdźerženje serbšćiny: serbska swójba, daledawanje rěče wot generacije k generaciji a snano serbska mandźelska. Hačrunjež sej mysli, zo je daledawanje rěče dźěsću samo možno, hdyž je partnerka Němka, je to ćežko a žada sej zwólniwosć partnerki, rěč přiwzać. Kaž budźemy widźeć, je preferowana róla za serbskich noworěčnikow ta jako satelit serbskeje zhromadnosće a pomocnik katolskich Serbow za zdźerženje rěče. Je to róla, kotraž je z wašnjom za wuknjacych w Hornjej Łužicy. W tradicionelnym diskursu so katolska cyrkej jako jedyn stołp serbskeje identity předstaja, kotryž skići přez zhromadne wobdźělenje

na kemšach a nałožkach zakład za daledawanje a wužiwanje rěče. Wuznam serbskich institucijow z Witaj-projektom na čole rewitalizacije rěče Marko njepřeje, ważniša za njeho pak je róla cyrkwje a z katolskim žiwjenjom zwjazana zhromadnosć.

Dalši aspekt tradicionelneho diskursa je wědomna zamołwitosć za přichod serbskeje rěče. To hodźi so docpěć, hdyž we Łužicy bydliš (snano po studijnym přebywanju) a z přećelkami a přećelemi a w swójbje serbsce rěčiš. Kaž pak budźemy wot Markoweje rjadowniskeje towarški Hanki słyšeć, saha zamołwitosć hišće hłubšo. Hanka pochadźa ze serbskorěčneje swójby a bydli w serbskorěčnym teritoriju. Wona přisłuša katolskej wosadźe a spěwa w serbskim šulskim chórje. Wona praji, zo je w šuli němčinu wuknyła, ju pak doma ženje njewužiwa. Na prašenje, hač čuje so zamołwita za serbske herbstwo, wona přeswědčena wotmołwi: „Haj, na kóždy pad. Hewak wšak bychu naši prjedownicy podarmo wojowali. Woni su wšak woprawdźe wo to wojowali, zo bychmy sej móhli našu rěč zdźeržeć a w našej kulturje dale tak žiwi być a my smy jim to dołžni, to dale dać." (Hanka, 17-lětna holca)

Hanka – internalizujo serbsko-katolski diskurs wo wojowanju za serbskosć jako „našu swjatu winowatosć" – widźi jasnu zamołwitosć za serbsku rěč, předewšěm pak wuzběhnje winowatosć napřećo prjedownikam. Wona wužiwa terminologiju, zo by zdźerženje rěče jako bój wopisowała. Přichodna generacija je tuž swojim potomnikam winowata, rěč žiwu wobchować. Brěmjo tuteje winowatosće móže pak jara ćežke być. Tak to wopisuje ze serbskorěčneje swójby pochadźaca Anja, kotrejež mandźelski je sej w zhromadnym žiwjenju serbšćinu přiswojił. Anja dźěła w serbskej instituciji a wužiwa serbsku rěč doma a při dźěle. Wona widźi zamołwitosć za serbšćinu pola „wědomych Serbow":

> Nažel jako Serb njejsy ty [zamołwity], also jako wědomy Serb maš jen tajki nachribjetnik, kotryž je druhdy tak ćežki, dokelž ty em njejsy jenož za sebje zamołwity, ale dokelž sy ty přeco zes twojim rozsudom zamołwity za twój coł serbski lud. To něke jara patetiske klinči, ja wěm, ale to jo něšto, hdźež sej ja praju, zo jo mi to druhdy tej přećežke. (Anja, 41-lětna žona)

Anja přirunuje zamołwitosć za serbsku rěč z nachribjetnikom. Kóždy serbskemu zhromadźenstwu swěrny Serb njese sam tutu zamołwitosć. Wona je wobšěrna: Přesahuje swójbu a wšědny rozsud za rěč. Njejedna so jenož wo zamołwitosć za rěč samu, ale tohorunja za cyły „serbski lud". Serbowka praji, zo to „patetiske klinči", ale tele začuće móže žiwjenje „wědomych Serbow" poćežować, dokelž je přez kubłanje a přisłušnosć k serbsko-katolskej zhromadnosći postajene. Anja dale wo swojim wosobinskim začuću zamołwitosće tole powěda:

> Haj, na kóždy pad, also, to je něšto, hdźež ja prajim, to je kóždy Serb za to zamołwity, hdźež wón tež jo, also wosebje na prěnim městnje, hdyž maš jen dźěći, to ja absolutnje to podpisam, zo je kóždy serbski staršiski dźěl za to zamołwity, swojim dźěćom serbšćinu dale dać, tež, hdyž tón partner je Němc abo hdyž jen njebydliš we Łužicy abo što ja wěm, hdyž jen to chceš, pon to dźo a pon maš jen tež tu winowatosć tomu to činić, dokelž to je jednorje něšto, to su naše prjedowniki nam dale dali runje kaž tež tu nabožinu. Also, to kaž to našich wótcow rěč a wěru, něke njedóstanu hromadźe, ale to ja woprawdźe tež widźu jako jednu winowatosć to dale dać, dokelž hdyž je to jónu přetorhnjene, [...] a to je jednorje potom njefairnje tym napřećo, kiž pon pozdźišo přińdu, kiž bychu to snano rady chcyli, ale to njemóža, jenož dokelž sy jen sam přeněni k tomu. Also, tohodla na kóždy pad na prěnim městnje su to serbske starši zamołwite, na druhim bóch ja prajiła sobu cyle wulku a ważnu zamołwitosć ma cyrkej, dokelž to

> dźě je žno lětstotki tuta woprawdźe jara za woboje bóki płódna symbioza mjez serbskim ludom a a katolskej cyrkwju, wosebje w katolskej cyrkwi, [...] hakle na třećim městnje po tym pon přińdu te cyłe institucije, also te šule, wězo pon te ludowe nakładnistwo, Serbski institut, założba, dźiwadło a tak dale, ale poprawom je te najważniše swójba a pon cyrkwja a wšo druhe přińdźe pon po tym. (Anja, 41-lětna žona)

Też Hana nałožuje tradicionelny diskurs wo hierarchiji zamołwitosće (hlej NOWAK 1956). W prěnim rjedźe leži zamołwitosć pola staršich, dokelž je młódša generacija přichod rěče. Serbskaj staršej dyrbitaj rěč dale dawać, njewotwisnje wot toho, hač bydlitaj we Łužicy abo druhdźe abo hač staj woženjenaj z někim, kiž serbsce njerěči. Jeje nazhonjenja wobkrućeja jeje přeswědčenje, zo je to móžno. Zdobom je pak tuta winowatosć wo wjele ćeša. Jeje mać je zwonka Łužicy bydlaca swojim dźěćom rěč dale dała. Hana tohorunja spyta, swoje dźěći trojorěčnje kubłać, dokelž jeje muž jendźelsce rěči a woni daloko zdalene wot Łužicy bydla. W jeje diskursu pokazuje so poćah mjez zašłosću a přichodom. „Wótcojo“ su jim „rěč a wěru“ dale dawali. Tuž je dźensniša generacija staršich winowata, tole swojemu dźěsću dale posrědkować. Hana cituje refrain kěrluša protestantskeho fararja a wupućowarja Jana Kiliana „Serbja, zachowajće swěru, swojich wótcow rěč a wěru“, kotryž wobhladowaše „luthersku konfesiju a serbsku narodnosć jako njedźělomnu jednotu“ (MALINKOWA 2017b: 113). Za Hanu njeje žana alternatiwa, wšo druhe by njefairne napřećo přichodnym generacijam było, hdyž jim serbšćinu zapowědźiš. Wona zapołoži zamołwitosć serbskej swójbje, katolskej cyrkwi, kotraž je symbiotisce ze serbskim ludom zwjazana, a skónčnje – jenož jako podpěru – serbskim institucijam. Jich róla so drje připóznawa, steji pak daloko za stołpomaj tradicionelneho diskursa, potajkim za swójbu a cyrkwju.

Też přisłušnica najstaršeje generacije wuzběhnje samsne elementy, wot kotrychž přichod Serbow wotwisuje. Jěwa je maćernorěčna a pochadźa ze serbsko-katolskeje swójby. Wona dźěłaše jako wučerka w kónčinje ze sylnej rěčnej asimilaciju a je so čas žiwjenja za serbske należnosće angažowała. Wona praji:

> A mó ta dyrbimy horde na našu rěč być a dyrbimy zdźeržeć za naše potomnicy a tón też praji: „Ja moje dźěći, ja du z tymi serbsce rěčeć“ a tak dyrbimy, nabožina a pon te serbstwo, rěč a kultura a to dyrbimy tak dołho zdźeržeć, kaž je to móžno a to blos přez dźěło. Prěnje je we swójbach, to jo te A und O, zo so tam a we wjele serbskich swójbach te němsce rěča we wašich kónčinach. Ale też jowle přeco bóle so přeněmči a serbskej drasće a němsce rěča a ja znaju jednu, ale ta žno starša hač ja a ta mać je w serbskej drasće chodźiła a němsce rěčała a ta jo přišła do našich serbskich šulow a je serbsce wuknyła, dokelž serbska mać. To dawe šće, te doma němsce rěča z tymi dźěćimi starši hromadźe serbsce. To njesmě być, noworěčnicy, tak wjele wosebje we tej Delnjej Łužicy, ale tam te politiske nastajenje też njeje tak, haj mó chcemy, mó smó Serbja, na tym też dźěłać a hdyž maja woni te prawe nastajenje přećiwo tej rěči, woni też wuknjeja a mó ta mamo tych młodostnych studowanych, kotrež serbsce něke móža richtig, ale to je jedne jara, jara ćežke dźěło. Ale tych dyrbimy chwalić a tych dyrbimy wosebje pěstować, tych, zo bychu te tamle to zdźerželi. (Jěwa, 80-lětna žona)

Sprěnja zwjazuje wona zamołwitosć za rěč z hordosću, ju wobknježić, dokelž zmóžnja tole daledawanje rěče přichodnej generaciji. W jeje diskursu su cyrkej, identita a kultura zwjazane ze swójbu, kotruž wona za najwažnišu ma. Je to kluč za přichod serbstwa. Hačrunjež su po jeje měnjenju Serbja sami zamołwići, zo so serbsce rěči a rěč přichodnej generaciji dale dawa, pytnje wona zdobom, zo zabjerje němčina w swójbje dźeń a ważniše

městno. Po jeje mĕnjenju je tole hłowna přičina za wohroženje rĕče – runjež Józefej Nowakej, kiž pisaše: „Serbski narod je dźensa w swojej narodnej substancy wohroženy dyžli hdy prjedy, dokelž je serbska swójba wohrožena“ (Nowak 1956). Za Jĕwu nima zmysła, nałožki pĕstować, hdyž rĕč zhubiš. Wobkedźbowanja w jeje wokolinje ju wobkrućeja, zo je tradicionelna strategija – rĕč w swójbje dale dawać a po katolskim wašnju žiwy być – prawa.

Na prašenje za rólu noworĕčnikow skedźbnja Jĕwa na Delnju Łužicu jako přikład za region, hdźež přichod serbskeje rĕče wot nich wotwisuje. Připóznawajo jich wuznam sej žada, zo mĕli sej Serbja jich česćić, dokelž Serbow při tym podpĕraja, swoju rĕč zachować. Jako wučerka a aktiwistka w protestantskej, rĕčnje asimilowanej Hornjej Łužicy jej ćežko padnje, tradicionelny wid – zo je hornjoserbšćina rĕč katolskeje zhromadnosće – z potrjebu zwjazać, serbšćinu w asimilowanych kónčinach zaso wožiwić.

Zajimawe je, zo hodźi so podobny diskurs tež w najmłódšej generaciji wobkedźbować. Na kóncu tohole wotrĕzka chcemoj słowa noworĕčnicy Leje citować, kotraž pochadźa z němskeje swójby a bydli w Budyšinje. Wona wopytowaše Witaj-pĕstowarnju a chodźeše do serbskeje rjadownje na Serbskim gymnaziju. Hačrunjež jej na spočatku šulskeho wukubłanja najprjedy ćežko bĕ serbsce rĕčeć, přiswoji sej přez imersiju spĕšnje serbšćinu a rĕči mjeztym bĕžnje serbsce. Tuž je wona sej jako rĕč za interview serbšćinu wuzwoliła. Najebać swojeho pozadka wjedźe wona jako serbskorĕčna tradicionelny diskurs dale a pomjeńši rólu noworĕčnikow za přichod serbskeje rĕče:

> Na haj, woni bychu jednu ważnu rolu móc hrali, hdyž woni so na přikład z maćernorĕčneho mandźela a pon je to tak dale garantowane, zo móže so ta swójba dale serbsce wuwić a zo móže so w swójbje serbsce rĕčić. To je šon jedna ważna wĕcka. Also ja njebych prajiła, zo su woni najważniše, ale zo maja woni jednu rolu. (...) Woni hraja jednu ważnu rolu, ale to tej njeby bjez tych maćernorĕčnych šło. Dokelž móžeja te Witaj-dźĕći to jenož wot tych maćernorĕčnych prawje nawuknyć. Hdyž by jedn jenož Witaj-dźĕći mĕł, pon by to kusk […]. Hdyž jedn z tym narost a potom jedn woprawdźe derje rĕči, potom móže jedn tež Němcami dale kusk nawučić serbsce rĕčeć. Ale jedn trjeba šon za to najprjede Serbja, prawe Serbja, maćernorĕčne Serbja, kiž to tej kusk spĕchuja. (Lea, 17-lětna holca)

Lea sej mysli, zo su noworĕčnicy ważni za maćernorĕčnych Serbow, kotřiž chcedźa rĕč w swójbje nałožować. Wona dwĕluje, zo móža njemaćernorĕčni rĕč dale dawać („móžeja Witaj-dźĕći to jenož wot maćernorĕčnych prawe nawuknyć“). Wona wužiwa koncept maćeršćiny jako postajowace znamjo rĕčneje kompetency wosoby – Serbja „derje rĕča“, mjeztym zo ludźo z němskorĕčnych swójbow tutón niwow skerje njedocpĕja. Maćernorĕčni předstajeja so jako „woprawdźići“ Serbja porno tym, kotřiž njejsu sej rĕč přez swójbne daledawanje přiswojili. Po tradicionelnym diskursu je tuž jich nadawk, rĕč zachować. Rewitalizacija rĕče jako opcija za přichod serbšćiny zda so jenož přez maćernorĕčnych móžna być a so za wobchowanje rĕče jako ważna njewobhladuje.

4.3 Noworĕčnicy su ważni za přichod: „Škitne pasmo“ a rewitalizacija

Noworĕčnicy njejsu nowy fenomen. Woni eksistowachu hižo přeco tam, hdźež rĕče do kontakta přińdźechu (Matras 2009; Lim/Ansaldo 2016). Rĕč susodow, kolegow a druhich członkow a członow zhromadźenstwa wuknyć, je zasadna człowjeska potrjeba, dokelž

zmóžnja to ludźom komunikować, so integrować a styki nawjazać. W zwisku z mjeńšinowymi rěčemi pak njeje situacija husto tak jasna. To na tym zależi, zo su mjeńšiny w njerunej dwurěčnosći žiwi. Wot přisłušnikow mjeńšin so wočakuje, zo su dwurěčni, mjeztym zo člonojo dominantneje towaršnosće jenož dominantnu rěč wobknježa. Hakle w minjenych lětdźesatkach wuwi so koncept, po kotrymž so dorosćeny stanje z noworěčnikom, a to přez kubłanje abo přez wědomy rozsud, rěč wuknyć, a so w žiwjenju mjeńšiny angažować (hlej O'ROURKE/RAMALLO/PUJOLAR 2015; SMITH-CHRISTMAS et al. 2018; DOŁOWY-RYBIŃSKA 2020). Noworěčnicy hodźa so tuž jako wosoby rozumić, kotřiž so do zhromadnosće maćernorěčnych integruja, abo jako wosoby, kotrež rěč z wosobinskeje motiwacije wuknu a k rěčnej zhromadnosći přinošuja. Aspektaj „noworěčnikow" so jasnje w aktualnej debaće wo přichodźe serbskeje rěče pokazujetej. Prěni aspekt so předewšěm w tradicionelnym diskursu jewi, hdźež steji zhromadnosć maćernorěčnych katolskich Serbow w srjedźišću a noworěčnicy tutu jenož podpěruja. Druhi aspekt so předewšěm zwonka katolskeje Łužicy pokazuje, hdźež je so rěč zhubiła a motiwacija sej ju wróćo zdobyć je primarnje wosobinska.

W prěnim padźe wutworja noworěčnicy „škitne pasmo" za maćernorěčnych Serbow. Tak prezentowaše na přikład starši muž, kotrehož mandźelska serbsce njerěčeše a kotryž kubłaše swoje dźěći jenož w němskej rěči, jich rólu. Na prašenje wo wuznamje noworěčnikow wón wotmołwi:

> Po mojim začuću je to jedna jara dobra wěc a też jara spomóžne za Serbow samych, dokelž woni z tym widźa, zo jich rěč něke ma někajku hódnotu a druzy so też za nju zajimuja tak daloko, zo woni ju wobknježa. To je wšeje česće hódne a my možemy wjesoli bóć, zo we wšech lětstotkach smy měli jako Serbja pomocnikow zes němskoh luda, kiž su serbšćinu nawuknyli a potom jara skoro so zarjadowali do serbskeho luda. (Nano Wjelk, 80-lětny muž)

Sprěnja hraja noworěčnicy ważnu rólu, prestiž serbšćiny mjez Serbami samymi zwyšić. Hdyž ludźo zwonka zhromadnosće rěč wuknu a nałožuja, to maćernorěčnych pozbudźuje, sej ju bóle ważić. Hłowna róla pak zwisuje z funkciju „pomocnikow", potajkim tych, kotřiž zhromadnosć podpěruja. To njewolóža jenož serbskim maćernorěčnym, rěč dźěsću dale dawać, ale też serbske institucije a zhromadnosće wot jich angažementa profituja.

Muž z najmłódšeje generacije, pochadźacy ze serbskorěčneho katolskeho staršiskeho domu, hišće tradicionelny diskurs zastupuje, noworěčnikow jako pomocnicy a pomocnikow maćernorěčnych pozicioněrować. Wón rozjasni:

> Haj, also noworěčnicy su wězo absolut ważne za přichod serbšćiny na přikład hłownje něke, dokelž njedawe něke einfach wjac tak wjele Serbow, zo bu jen bjez tych wušoł na přikład sej też přece wjace Serbow jeno němskoh partnera namkaja, abo někoh, kiž njemóže serbsce a zo tón potom tej serbsce nawuknje a tak, to widźu ja jako jara ważne. Haj a serbstwo budźe na kóždy pad jenož šće přežiwić, jeli so też noworěčnicy přeco dale spěchuja a namakaja. (Jan, 18-lětny muž)

„Absolut ważna" róla noworěčnikow zwisuje potajkim ze słabym położenjom serbskorěčneje zhromadnosće. Bjez ludźi, kotřiž so rozsudźa, serbsce wuknyć a rěčeć, by jara ćežko było, rěč zachować a wšědny dźeń wužiwać, runje tak kaž ju přichodnej generaciji dale dawać. Anja zastupuje podobne měnjenje a zepěra swoju argumentaciju na swójbne nazhonjenja, zo by pokazała, kak ćežko by było, hdy njeby jeje muž noworěčnik serbšćiny był. Wona praji:

> Na haj, mó ta smó něk tón žiwy dopokaz za to, hdyž njebó [Michał] wuknył, bó ja dyrbjała z mojim mužom, to rěka w mojim priwatnym žiwjenju, wothladajo wot tych dźěći jara wjele němcować. Přez to jo něke tón najlěpši přikład při mni, zo su tute noworěčnicy, sy ty to mjenowała, wšón ważne, zo ty něšto dale, also jenož w kombinaciji zes jednym maćernorěčnym sej ja myslu. (Anja, 41-lětna žona)

Zajimawe je, zo so Anja z tradicionelnym diskursom a wšěmi z tym zwjazanymi rěčnymi ideologijemi rozestaja. Wona praji, nochce-li jeje muž Michał serbsce rěčeć, „bó ja dyrbjała“ w swojim priwatnym žiwjenju jara wjele němsce rěčeć. Wočiwidnje njeeksistuje za nju žadyn rum za receptiwnu dwurěčnosć, w kotrymž móže kóždy partner swoju rěč wužiwać. A njewobsteji tež šansa, wo wužiwanju rěče jednać. Wona tež wuznam noworěčnikow w zwisku z maćernorěčnymi wuzběhnje: Jich róla wobsteji w tym, maćernorěčnych podpěrać, nic pak w tym, hłownu poziciju w zhromadnosći přewzać. Michał so sam direktnje na serbskej etniskej stronje pozicioněruje a pokročuje tak diskurs mandźelskeje:

> Na gut, ja mam znajmjeńša jen serbski pozadk a ja sym tej we šuli wokable wuknył, also ja tej žan ryzy Němc njejsym, to dyrbju tej přidać.
> *I: Na kak to jo, je to něk jako widźiće wó so jako noworěčnik abo?*
> Jako rewitalizator. (Michał, 52-lětny muž)

Hačrunjež jeho mać serbowaše, rěčeše Michał doma němsce. W šuli trochu serbšćiny wuknješe. Ale hakle po tym, zo bě z Anju swójbu założił, započa serbsce rěčeć. Jeho pozicija je tu powučna: Ludźo ze serbskim pozadkom, kotřiž dyrbja rěč wuknyć, su w hinašej poziciji hač ći, kotřiž nimaja etniski zwisk k serbskej zhromadnosći. Wón njemjenuje so sam „noworěčnik“, ale „rewitalizator“, jako by so sebje samoho rewitalizował. Přiwšěm připóznawa w rozmołwje ze swojej žonu rólu, kotraž so noworěčnikam připisuje, žortujo: „Přichod. To sym ja. Krass, abo?“ (Michał, 52-lětny muž).

Hana je zwonka Łužicy wotrostła, je pak serbsku rěč swojemu dźěsću dale dała a tohodla wona noworěčnikow trochu hinak widźi. Wona so po tradicionelnym diskursu ma, změni pak akcent:

> Ja bych prajiła na kóždy pad [su noworěčnicy ważne za přichod serbšćiny – C. R. / N. D.], dokelž to dźě jo, zo přeco tež jen ludźi zhubiš. Also pak hač su to něke starši, kiž zes jich dźěćimi njerěča serbsce abo dźěći, kiž pon z někajkej přičiny praja, zo woni njechaja serbsce rěčeć abo tež jednorje tak, zo to Serbja njedóstanu wjac tak wjele dźěći kaž to hišće před połsta lětami bołło. Also přez to dźě to hodwe měnje a tak, zo sej ja myslim, zo je to cyle, cyle ważne, zo jen pon ludźi k tomu dóstanješ. A to dźě zdźěła tež, zo ludźo serbsce wuknu a su total zahorjene a to bóle za to so pala hač te Serbja sami a tohodla je to na kóždy pad derje. (Hana, 37-lětna žona)

Hana sej mysli, zo přichod serbskeje rěče wot noworěčnikow wotwisuje, dokelž Serbja swój rěčny potencial zhubja přez to, zo jón přichodnej generaciji dale njedadźa abo zo zwólniwi njejsu, serbsce rěčeć. W swojim naratiwje njejsu noworěčnicy jenož ći, kotřiž rěč wuknu, ale tež ći, kotřiž so runje tak angažuja kaž „Serbja sami“. Etniska dimensija so tu njespušći, ale so nuansěrowana předstaja.

Hinaši wid na rólu noworěčnikow za přichod serbskeje rěče zastupuja husto ludźo z rěčnje asimilowanych regionow, kotřiž njejsu bliskosće k maćernorěčnym Serbam dla započeli rěč wuknyć. Tónle druhi diskurs wo přichodźe serbšćiny a róli noworěčnikow

steji w direktnym zwisku z perspektiwu rewitalizacije rěče. 49-lětny muž ze swójby, w kotrejž bě so intergeneracionelne daledawanje rěče w generaciji jeho wowki přetorhnył, wuknje serbšćinu, spyta ju nałožować a angažuje so też w serbskim politiskim žiwjenju. Wón rozłožuje:

> Ich will ja auch derjenige sein, der den 80 000 deutschsprechenden Menschen, die noch fehlen für die 100 000, Brücke sein. In dem Sinne: Ach, da gibt es ja auch andere, die mittendrin sind. Aber die Sprache eben noch ni können, aber trotzdem einfach Sorbe sind, ne. Für die will ich ein bisschen Beispiel sein und Brücke, weißt du wie ich meine. (r3m49)

Tónle muž diskurs projekta ZARI wo ličbje serbskich rěčnikow jako wuslědk rewitalizacije rěče (hlej RATAJCZAKOWA/DOŁOWY-RYBIŃSKA 2025 – akciski plan) přesahuje. Sprěnja wón porno tradicionelnemu diskursej serbsce njeréčacych jako Serbow wobhladuje. Zdruha chce ludźi podpěrać a zapřijeć, za kotrychž je serbšćina cuza rěč. Tući noworěčnicy jenož rěčnu rewitalizaciju njesymbolizuja, ale też nowy diskurs wo přichodźe serbšćiny.

Dalši interview smy wjedli z 44-lětnej žonu, kotraž so prócuje, serbšćinu wuknyć. Wona pochadźa z němskorěčneje swójby a čuje so wot serbskeje (maćernorěčneje) zhromadnosće wuzamknjena. Wona tohorunja měni, zo njeje dosć maćernorěčnych Serbow, zo by so rěč wožiwiła. Wona bě swoje dźěćo do Witaj-pěstowarnje a po tym do serbskeje šule z maćernorěčnej skupinu pósłała. Wona twjerdźi:

> Der Punkt ist aber der, dass, dass sich alle dessen bewusst sein müssen, dass die Weitergabe der Muttersprache, die es im Moment gibt, nicht ausreicht. Dann wird die Sprache irgendwann aussterben, wenn man nicht über kurz oder lang […], wenn man da nicht konsequent anfängt und sagt, wir machen das in jeder zweiten Schule als, als fakultative Fremdsprache mit dazu, dann stirbt die Sprache aus. […] Aber wie gesagt, […] wenn man tatsächlich sich wirklich ernsthaft zum Ziel setzen möchte, die Sprache zu retten. […] Dann schafft man es nicht nur […] über die Weitergabe von Muttersprachlern. […] Das funktioniert ni, man muss wirklich […] in Anführungsstrichen nicht die breite Masse, sondern die lernwillige Masse erreichen. Und dann muss ich das auch denen anbieten, die es bis jetzt noch nicht gesehen haben. (r4f44)

Diskurs wo rěčnej rewitalizaciji a z tym wo noworěčnikach na dwěmaj elementomaj bazuje. Sprěnja njeje zhromadnosć maćernorěčnych sama kmana, rěč zachować. Samo hdyž ju přichodnej generaciji dale dawaja, njeby to dosahało, zo by přichod rěče zawěsćeny był. Zdruha měła so rewitalizacija rěče z kubłanjom zwjazać. Rěč měła so wšitkim spřistupnić. To woznamjenja, zo měł so kóždy we Łužicy bydlacy jako potencielny serbski rěčnik wobhladować. Jenož tak hodźi so dosahaca kritiska masa natwarić, zo by rěč wožiwiła.

4.4 Heritage-diskurs wo zdźědźenej rěči a kulturje

Alternatiwny model ke chronotoposej linearneho woteběranja serbšćiny je rewitalizacija, kotraž proces zhubjenja rěče z jeje wožiwjenjom zaso – znajmjeńša teoretisce – skulojći. Při tym hraje – nimo diskursa wo wužitku multilingualnosće w zwisku z Witaj-projektom – też diskurs wo kulturnym herbstwje jako motiwaciju rólu. Prěni přikład dopomni na

hižo citowanu mać Witaj-dźěśća, kotraž sej drje pobrachowaceje relewancy dla serbšćinu jako přichodny srědk wšědneje komunikacije předstajić njemóže, ale přiwšěm swojemu dźěśću serbskorěčne kmanosće přeje. Podobnje widźi to 22-lětna ze Slepjanskeje kónčiny:

> *I: Kannst du dir ähm vorstellen, dass hier – mal wieder quasi alltäglich sorbisch gesprochen werden könnte?*
> Hm. Ich glaube ehrlich gesagt, dass die nachfolgenden Generationen nicht – also die – oft nicht daran interessiert sind, das weiter aufrecht zu erhalten. Und dass ich denke, dass sich auch Englisch als Weltsprache immer mehr durchsetzen wird – kann ich mir auch vorstellen, dass das auch immer präsenter wird, im – im kompletten Alltag überall. Und ich – ich glaube nicht, dass es noch mal entflammen wird. Ehrlich gesagt. […]
> *I: Was würdest du machen, wenn du mal – wenn du Kinder hättest. Würdest du die Sorbisch lernen lassen? So wie deine Eltern?*
> Ja. […] Weil ich finde, das ist ein großer Teil von der Heimat hier. (r1f22)

Młoda žona zwjazuje serbšćinu ze swojej domiznu. Wona je ze serbskej rěču we Witaj-pěstowarni a w šuli wotrostła: „das war ja meine Kindheit eigentlich gewesen." Wosebita rěč regiona ma dźensa hišće tajku ważnu hódnotu za jeje identitu, zo by wona ju – indirektnje – też swojemu dźěśću dale dała. Sociolinguiśća kaž Lenore A. Grenoble tónle wuznam rěče za wožiwjenje wuzběhnu: „One over-arching impetus for revitalization has to do with identity: defining and claiming identity for an individual or a collective group is one of the most compelling reasons for language work" (Grenoble 2021: 9). Rozmołwna partnerka je też na dalše wašnje z kulturnym herbstwom Slepjanskeje kónčiny zwjazana. We wobłuku towarstwa pěstuje wona jej hižo z časa dźěćatstwa znatu spěwnohudźbnu kaž też drastowu tradiciju Slepjanskeho regiona. A w socialnych medijach prezentuje rady swoje ze serbskimi mustrami debjene jutrowne jeja. Serbšćina so do tohole domizniskeho namrěwstwa přirjaduje a ma za młodu žonu bytostnu funkciju za identitu, mjenujcy symbolisku. Za to njeje trjeba, rěč wšědnje jako komunikaciski srědk wužiwać. Hladajo na hižo předstajeny wuslědk naprašowanja w Slepom móžeš so prašeć, hač jědna so wo typiski Slepjanski fenomen: Eksistuje symboliski wuznam serbšćiny, ale praktisce so rěč njenałožuje. Móžemy to też jako akt reziliency zrozumić: Wot časa rěčneje změny w swójbach su nowu funkciju za serbšćinu w Slepjanskej kónčinje namakali a tak jej njepowalne, wot němčiny njewohrožene městno w domizniskej kulturje wobchowali. Koncept heritage language (Montrul/Polinsky 2021) je so na kóncu jako za přichod kmany wopokazał, kaž 71-lětna rozmołwna partnerka ze Slepjanskeje kónčiny wobkrući:

> Ich meine, wir haben hier die Möglichkeit, wir können Trachten schneidern, wir haben eigentlich noch viel Fundus da. Die Kindergartenkinder haben ihre Trachten, die werden dann ein bisschen angepasst für das Kind. Aber die können alle super eingekleidet werden, die machen die Vogelhochzeit im Kindergarten, in Sorbisch. Also die singen die sorbischen Lieder, wissen auch, was das deutsch heißt, auch in Halbendorf. Also es wird nicht mehr, die Sprache wird nicht mehr so sein wie vor 60, 70 Jahren zur Zeit der Eltern und Großeltern, dass man die dann im Straßenbild oder oder überall hören wird. Aber es gibt diese Institutionen, nicht? Wie zum Beispiel wir beim Njepila-Hof oder in Trebendorf, da die die Schusterscheune, wo auch regelmäßig Veranstaltungen angeboten werden, wo auch Sorbisch gesprochen wird und und oder [sic] unsere sorbischen Gemeindenachmittage. Ja, es wird, es wird etwas immer noch erhalten, nicht?

> […] Es wächst etwas wieder, es ist, es war, mal so sagen, von einer Pflanze, die am Eingehen war, durch gute Düngung und Wasser wächst sie wieder [so směje]. (r1f71)

Interviewowana je rěčnu změnu do němčiny w swójbje dožiwiła, a to też jako asymetriju mjez generacijemi: Wowka je z wnučkami serbsce rěčała, dźěći su němsce wotmołwili – a to też, kaž rozmołwna partnerka powěda, dokelž na regionalny dialekt zwučena wowka šulsku spisownu serbšćinu wnučki rozumiła njeje. Po rěčnej změnje w minjenych 25 lětach su so rěčne a kulturne herbstwo hajace wobydlerske iniciatiwy kaž Njepilic dwór a Šusterec statok etablěrowali. Tole móžeš ze sociologom Zygmuntom Baumanom zrozumić jako přechod wot moderneho do postmoderneho diskursa: Němsku normalitu wohrožaca serbska diferenca je so na šansu změniła (BAUMAN 1992: 127). Tehdy mylaca diferenca so dźensa jako wobohaćaca wosebitosć wobhladuje a etniskej mjeńšinje přisłušny móže z njej profitować: „statt sich auf seine Krücke zu lehnen, fängt er an, damit Golf zu spielen“ (tež tam: 110).

Diskurs wo serbšćinje jako jónkrótna wosebitosć ma tež 51-lětna žona z Wojerowskeje kónčiny za přičinu, zo přiběra zajim za serbsku rěč, hačrunjež wona njemóže sej, kaž smy hižo słyšeli, w realiće žadyn přichod za nju předstajić:

> Aber ich finde, das Interesse ist gewachsen. Das ist ja auch generell so. Also es ist ja für die Leute auch was Besonderes. Also ich habe so das Gefühl, das wird wieder entdeckt, dass man selber was Besonderes hat, also was was [sic] Einmaliges und genauso in der Region oder so oder in der, dass man so ein Alleinstellungsmerkmal hat. Das war ja jahrelang gar ni präsent, also so in den Gedanken, dass man ja was Einzigartiges anzubieten hat. Und ich habe so das Gefühl, die Leute oder die Jugendlichen, ja, man sucht ja dann immer, wo man was Besonderes ist oder so, dass das die sich dann wieder auf so eine Sache auch zurückbesinnen. Und der andere Grund ist dann halt, dass die vielleicht sich auch mit der Familiengeschichte beschäftigen, aber ob da die also mit der eigenen und dann halt merken in meiner Familie gibt es ja das und das und so. (R5f51)

Też 44-lětny muž w přichodnym přikładźe je sej swoje serbske korjenja wotkrył, kotrež su swójbni rěčneje trawmy dla zamjelčowali (RATAJCZAKOWA 2026). Serbske kulturne herbstwo bě so w jeho domiznje w Delnjowujězdźanskim regionje nimale dospołnje z kolektiwneho pomjatka zhubiło, doniž njeje so w lěće 2021 założene towarstwo Zahrodka wo jeho wožiwjenje starało. Rozmołwny partner je započał serbšćinu wuknyć a móže sej předstajić, zo so też druzy rěči swojich prjedownikow zaso přiwobroćeja:

> *I: Kannst du dir das vorstellen? Du kannst dir vorstellen, dass du, eine Generation hier auch irgendwie wieder groß wird, die eben, genau, die wieder Sorbisch spricht?* Na ja, vielleicht nicht so 100 Prozent wie sie hier, Crostwitz oder sowas. Aber dass es wieder so, als zweite Sprache so, in der Öffentlichkeit sprichst du halt Deutsch. Okay. Und zu Hause Sorbisch oder so oder im Dorf, oder unter Jugendlichen. Oder wie auch immer. (r2m44)

Też přichodnej rozmołwnej partnerce njebě jako dźěćo znate, zo su starše generacije w jeje swójbje serbsce rěčeli. Kulturne herbstwo su zatajili. Pozdźišo je so 38-lětna aktiwnje ze swójbnej rěčnej změnu a jeje přičinami rozestajiła. Mjeztym je so w jeje wsy serbske herbstwo wožiwjace hibanje wuwiwało, w kotrymž so wona angažuje:

> Und durch den Krieg, sage ich jetzt mal, wurde es denen eingetrichtert, dass es verpönt ist. Und dann wurde es ja nicht weitergegeben in dem Sinne. Also haben wir uns dann selber gekümmert, sage ich jetzt mal. Wir sind zwar nicht so – also, wir sind keine Muttersprachler. Wir sind auch nicht so mit den ganzen Traditionen als Kind aufgewachsen. Aber jetzt, so als Erwachsener, kriegt man das mit. Und wir möchten das gerne der nächsten Generation weitergeben. Ich sage jetzt mal zum Beispiel die Vogelhochzeit. Dann das Maibaumwerfen, wirklich in Tracht. Das geht jetzt auch schon eine ganze Weile. Dann das Ostersingen. Allgemein die Sprache auch weiterzugeben. (r5f38)

Sama wona serbšćinu wuknje a najebać wšěch ćežow ma tež wiziju wo aktiwnym serbskorěčnym přichodźe swojeje domizny:

> Ich sage mal so, wenn man die Kultur lebt, muss man ja auch die Sprache miterleben, mitgeben und weitergeben. Das ist ja auch für mich ganz wichtig. Und, ja, deswegen, da an dieser Sache hapert es noch. Deswegen, mir fehlt die Routine jeden Tag des Sorbischsprechens. Ansonsten würde mir das sehr leichtfallen. Aber momentan? Es ist wirklich hier noch – wir stecken in den Kinderschuhen, sozusagen. Und das funktioniert – also, das wird wieder funktionieren. Aber das braucht noch ganz lange Zeit, sage ich mal, bis sich das wieder so etabliert, dass wir sagen können: ‚Ja, hier gibt es wieder Muttersprachler.' Ganz vorsichtig gesagt, sage ich mal. [lachen] (r5f38)

Hinak hač w Slepjanskej kónčinje so rozmołwna partnerka z Čornochołmčanskeho regiona ze symboliskej funkciju rěče njespokoji. Aktiwistka so nadźija na woprawdźitu rewitalizaciju serbšćiny. Jeje zaměr je, rěčnu změnu wobroćić hač na lewel swójbneje transmisije – kaž je to Joshua Fishman z GIDS-modelom stopnjowaceje skale intergeneraciskeje změny do sociolinguistiki zawjedł (Fishman 1991). Móžeš so prašeć, hač tyje wožiwjenju rěče runje fakt, zo su w Čornym Chołmcu nimale na nulodypku započeli z rewitalizaciju, zo su bjez zwučenych nałožkow, bjez serbskeje wučby, bjez zwiskow k serbskim institucijam swójsku tradiciju dospołnje znowa wunamakali. Wo přičinach rozdźělneho wobchada ze serbskim rěčnym herbstwom na rozdźělnych městnach hodźi so dale rozmyslować a slědźić.

5. Facit: Diskursy wo přichodźe serbšćiny a prócowanja wo jeje rewitalizaciju

Mamy so prašeć: Kajki je poměr mjez horjeka přepytowanymi diskursami wo přichodźe serbšćiny a pospytami rewitalizacije? Abo hinak prajene: Kak wuskutkuje so wašnje, kak ludźo přichod serbskeje rěče koncipuja a wopisuja, na jich zwólniwosć, so w procesu rewitalizacije angažować?

Tradicionelny diskurs, wuwity wot přisłušnikow serbskeje katolskeje zhromadnosće, wotbłyšćuje so direktnje w rěčnej praksy. Na cyrkej a nabožinu koncentrowana jadrowa zhromadnosć, zwjazana z tradicijemi, z rólu swójby jako stołp zhromadnosće a z daledawanjom rěče, twori solidny zakład za zdźerženje rěče. Pozitiwny aspekt rewitalizacije je, zo ludźo z wobswěta maćernorěčnych Serbow tutón diskurs husto přiwzaja. Stać so z člonom tuteje zhromadnosće móhło tež rěčnej integraciji tyć přez wuknjenje abo zrozumjenje rěče, tak zo móža serbsce rěčacy swoju rěč w přitomnosći druhich wužiwać. Kaž pak su přepytowanja (Mitschke 2025) pokazali, njeje tomu přeco tak. Představa, zo je

serbšćina njedźělomnje z přisłušnosću k zhromadnosći zwjazana, móže potencielnych rěčacych wotdźeržować, rěč wuknyć.

Tuta situacija so we wuprajenju wotbłyšćuje, zo serbšćina žadyn přichod nima. Ludźo z tutym přeswědčenjom wobhladuja wuknjenje serbskeje rěče jako dospołnje bjez zmysła. Představa, zo móža jenož maćernorěčni přez daledawanje rěče wot generacije k generaciji rěč zachować, implikuje, zo serbska rěč hižo žanu perspektiwy nima. Čim bóle so wot katolskeje wosady zdaluješ, ćim bóle zda so, zo serbskosć wotemrěje. Je zajimawe, zo sćelu někotři z tych, kotřiž přichod za serbšćinu njewidźa, swoje dźěćo do Witaj-pěstowarnjow a serbskich šulow. Tuta važna kročel pak njeměrka, zo su motiwowani, sami rěč wuknyć. Woni jenož spóznaja, zo móhło to přichodnym generacijam wužitne być. Woni swój poćah k rěči na swoje dźěćo přenjesu. To samsne płaći za tych, kotřiž serbšćinu jako kulturne herbstwo wobhladuja: Mjeztym zo mnozy z nich serbsku rěč wuknyć nochcedźa, zmóžnja to rady swojemu dźěsću.

Heritage-language-diskurs ma za wozrodźenje rěče wulki wuznam. Mnozy ludźo čuja so z rěču zwjazani a wobhladuja ju jako symbol identity. Woni wobdźěleja so na kulturnych aktiwitach a serbskosć wučinja važny dźěl jeje identity. Na zakładźe přikładow smy widźeli, so móže namakanje městna w zhromadnosći a integrowanje přez herbstwo ludźi motiwować, so ze serbšćinu rozestajeć a ju wuknyć. Ći, kotřiž serbšćinu jako herbstwo swojich prjedownikow wobhladuja, tworja drje sylnu skupinu potencielnych serbsce rěčacych, trjebaja pak přidatne pozbudźenje, zo bychu swoju emocionalnu zwjazanosć k rěči na wuknjenje a wužiwanje přenjesli.

Tajka motiwacija hodźi so jasnje w diskursu wo noworěčnikach a jich róli při rewitalizaciji rěče spóznać. Na jednej stronje móhli motiwowani być, proces wuchowanja rěče podpěrać, a to přez tradicionelny diskurs a přez to, zo swoje městno w serbskorěčnej zhromadnosći namakaja. Na druhej stronje stej aktiwne wuknjenje a nałožowanje rěče bjez sylneho zwiska k serbsko-katolskej zhromadnosći husto z rěčnym angažementom zwjazanej. Serbšćina stanje so z rěču za wšitkich Łužičanow a, w šěršim zmysle, za wšitkich, kotřiž chcedźa ju rěčeć.

Debata wo přichodźe serbskeje rěče móže nam wjele wo zakładnych rizikach rewitalizaciskich pospytow přeradźić, ale tež wo tym, hdźe je rum za konkretne naprawy. Je jara ćežko, představu, zo nima serbšćina přichod, wotstronić abo miniměrować. Ći, kotřiž so najintensiwnišo z tutej debatu zaběraja, su najskerje wot wuskutkow specifiskich naprawow rewitalizacije a wot stajneje změny w dołholětnym diskursu wobwliwowani, zo dźeń a mjenje ludźi tutu rěč wobknježi.

Zda so, zo je ludźom z katolskeje zhromadnosće a jich zwjazkarjam važne, tónle tradicionelny diskurs rozšěrić. Jich zaměr je, jón tym poskićeć, kotřiž profilej „legitimneho rěčnika“ (COSTA 2015) – kotryž je ze serbskorěčneje a katolskeje swójby – njewotpowěduja. Nimo toho, zo hraje tónle diskurs važnu rólu za centralne zhromadźenstwo serbsce rěčacych, na dźensnišim swěće, na kotrymž měšane a nabožinsce indiferentne swójby přiběraja, wón hižo njedosaha. Na druhim boku ma za potencielnych serbsce rěčacych diskurs wo serbšćinje jako heritage-language wulki potencial za rewitalizaciju. Prócowanja měli so na to koncentrować, tele začuće zesylnić a puće namakać, tych, kotrymž je serbšćina jako symbol važna, motiwować, ju wuknyć a jeje hódnotu jako komunikaciski srědk připóznać. Zasadnje je z wida rewitalizacije rěče važne, diskurs, zo serbšćina žadyn přichod nima, wotstronić.

Literatura

ANDREE, Richard 1874: Wendische Wanderstudien. Stuttgart. https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/103112/205 [26.08.2026].

BAUMAN, Zygmunt 1992: Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit. Hamburg.

COSTA, James 2015: New Speakers, New Language: On Being a Legitimate Speaker of a Minority Language in Provence, w: International Journal of the Sociology of Language 231, str. 127–145.

DAUENHAUER, Nora Marks; DAUENHAUER, Richard 1998: Technical, Emotional, and Ideological Issues in Reversing Language Shift. Examples from Southeast Alasca, w: GRENOBLE, Lenore A.; WHALEY, Lindsay J. (wud.), Endangered Languages. Language and Community Response. Cambridge, str. 57–98.

DOŁOWY-RYBIŃSKA, Nicole 2020: „No One Will Do This For Us". The Linguistic and Cultural Practices of Young Activists Representing European Linguistic Minorities. Berlin etc. (= Sprach- und Kulturkontakte in Europas Mitte; 14).

DOŁOWY-RYBIŃSKA, Nicole 2023: Upper Sorbian Language Policy in Education. Bringing the Language Back, or Bringing It Forward? Leiden-Boston (= Language Revitalisation and Language Development; 1).

DOŁOWY-RYBIŃSKA, Nicole; HORNSBY, Michael 2021: Attitudes and Ideologies in Language Revitalisation, w: OLKO/SALLABANK 2021, str. 104–117.

DOŁOWY-RYBIŃSKA, Nicole; RATAJCZAK, Cordula 2024: The Dynamics of a Triangle of Agency. Sorbian Language Policy, w: LINN, Mary S.; DAYÁN-FERNÁNDEZ, Alejandro (wud.), Agency in the Peripheries of Language Revitalisation. Examining European Practices on the Ground. Bristol-Jackson, str. 62–83.

FEREDAY, Jennifer; MUIR-COCHRANE, Eimear 2006: Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis. A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development, w: International Journal of Qualitative Methods 5/1, str. 80–92.

FISHMAN, Joshua A. 1991: Reversing language shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatend Languages. Clevedon.

FISHMAN, Joshua A. (wud.) 2001: Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited. A 21st century perspective. Clevedon.

GRENOBLE, Lenore A. 2021: Why Revitalize? w: OLKO/SALLABANK 2021, str. 9–23.

HINTON, Leanne; HALE, Ken 2001: The Green Book of Language Revitalization in Practice. Cambridge.

JAENECKE, Paulina 2003: Religiosität und Spracherhalt bei den katholischen Sorben. Berlin.

KIMURA, Goro Christoph 2016: Wuznam nałožowanja serbšćiny w cyrkwi za jeje zachowanje. Přikładowa studija z katolskeje wosady, w: Lětopis 63/1, str. 56–68.

KROSKRITY, Paul V. 2009: Language Renewal as Sites of Language Ideological Struggle. The Need for „Ideological Clarification", w: REYHNER, John Allan; LOCKARD, Louise (wud.), Indigenous Language Revitalisation: Encouragement, Guidance & Lessons Learned. Flagstaff, str. 71–83.

LIM, Lisa; ANSALDO, Umberto 2016: Languages in Contact. Cambridge.

LORENZ, Robert (wud.) 2019: Muka, Arnošt. Statistik der Lausitzer Sorben. Bautzen.

MALINKOWA, Trudla 2017a: Zur nationalen Entwicklung der evangelischen Sorben von der Zeit der nationalen Wiedergeburt bis zum Zweiten Weltkrieg. = Narodne wuwiće ewangelskich Serbow wot časa narodneho wozrodźenja do Druheje swětoweje wójny,

w: MALINK, Jan (wud.), Fünf Jahrhunderte. Die Sorben und die Reformation. = Pjeć lětstotkow. Serbja a reformacija. Bautzen/Budyšin, str. 142–150.

MALINKOWA, Trudla 2017b: Lutherische Sorben in Australien und Texas. = Lutherscy Serbja w Awstraliji a Texasu, w: MALINK, Jan (wud.), Fünf Jahrhunderte. Die Sorben und die Reformation. = Pjeć lětstotkow. Serbja a reformacija. Bautzen/Budyšin, str. 107–115.

MALINKOWA, Trudla 2024: Rěč a wěra a Wendish Heritage, w: MAĆIJOWA, Marka (wud.), Serbstwo, quo vadis? Eseje. Budyšin, str. 11–35.

MATRAS, Yaron 2009: Language Contact. Cambridge.

MITSCHKE, Sara 2025: Asymmetric Societal Bilingualism in Upper Lusatia: Narratives of Interlingual Upper Sorbian-German Families, w: Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo, Revija za narodnostna vprašanja 94/1, str. 77–95.

MONTRUL, Silvina; POLINSKY, Maria 2021: Introduction: Heritage Languages, Heritage Speakers, Heritage Linguistics, w: MONTRUL, Silvina; POLINSKY, Maria (wud.), The Cambridge Handbook of Heritage Languages and Linguistics, Cambridge Handbooks in Language and Linguistics. Cambridge, str. 1–10.

NOWAK, Józef 1956: Serbska swójba – wutroba naroda, w: Nowa doba, 10/243 [17.10.1956], str. 1.

OLKO, Justyna; SALLABANK, Julia (wud.) 2021: Revitalizing Endangered Languages. A Practical Guide. Cambridge.

O'ROURKE, Bernadette; RAMALLO, Fernando; PUJOLAR, Joan 2015: New Speakers of Minority Languages. The Challenging Opportunity, w: International Journal of the Sociology of Language 231, str. 1–20.

PECH, Edmund 1999: Die Sorbenpolitik der DDR 1949–1970. Anspruch und Wirklichkeit. Bautzen.

PHILLIPSON, Robert; SKUTNABB-KANGAS, Tove 2013: Linguistic Imperialism and Endangered Languages, w: BHATIA, Tej K.; RITCHIE, William C. (wud.), The Handbook of Bilingualism and Multilingualism. Malden, str. 495–516.

POLLACK, Friedrich 2018: Kirche – Sprache – Nation. Eine Kollektivbiografie der sorbischen evangelischen Geistlichkeit in der frühneuzeitlichen Oberlausitz. Bautzen (= Schriftenreihe des Sorbischen Instituts; 65).

RATAJCZAKOWA, Cordula 2026: Wot bolostneho woněmjenja k ćežkemu wróćenju serbšćiny. Dohlad do rěčnych biografijow z ewangelskeje Hornjeje Łužicy (1. dźěl), w: Serbska šula 79/2, str. 43–47.

RATAJCZAKOWA, Cordula; DOŁOWY-RYBIŃSKA, Nicole 2025: Domoj do přichoda. Akciski plan za hornjoserbšćinu 2025/26. = Nach Hause in die Zukunft. Aktionsplan für Obersorbisch 2025/26. ZARI – syć za serbsku rěč a regionalnu identitu / Netzwerk für sorbische Sprache und regionale Identität. Bautzen.

SCHÖN, Franc; SCHOLZE, Dietrich (wud.) 2014: Sorbisches Kulturlexikon. Bautzen.

SMITH-CHRISTMAS, Cassie; Ó MURCHADHA, Noel P.; HORNSBY, Michael; MORIARTY, Máiréad 2018: New Speakers of Minority Languages. Linguistic ideologies and Practices. New York-London.

TSCHERNOKOSHEWA, Elka 2000: Das Reine und das Vermischte. Die deutschsprachige Presse über Andere und Anderssein am Beispiel der Sorben. Münster.

WALDE, Martin 2004: Demographisch-statistische Betrachtungen im Oberlausitzer Gemeindeverband „Am Klosterwasser", w: Lětopis 51/1, str. 3–27.

WIRTH, Měrćin 2017: Über das sorbisch-evangelische Gemeindeleben in der Oberlausitz nach 1945. Wosadne žiwjenje ewangelskich Serbow w Hornjej Łužicy po 1945, w:

MALINK, Jan (wud.), Fünf Jahrhunderte. Die Sorben und die Reformation. = Pjeć lětstotkow. Serbja a reformacija. Bautzen/Budyšin, str. 162–171.

WOOLARD, Kathryn A. 2020: Language Ideology, w: STANLAW, James (wud.), The International Encyclopedia of Linguistic Anthropology. Hoboken. DOI: 10.1002/9781118786093.iela0217.